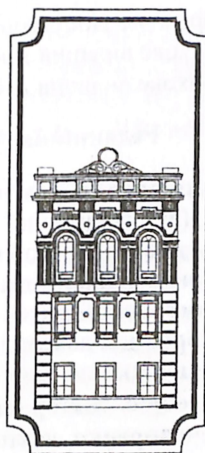

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

**Харківської державної
академії культури**

Випуск 4

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК

ш. № 438804

Харків – ХДАК

2001

УДК 930. 85 (477) "193"

В.М. ШЕЙКО

ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ 30-х рр. ХХ ст.

Аналізується проблема трагічного стану культури України 30-х рр. ХХ ст. Особлива увага приділяється найменш висвітленим аспектам культури як заходу, так і сходу України, які найбільше постраждали від більшовицького режиму

Тридцять років стали для української культури зловісною Голгофою, хресним шляхом, пройденим з вини антинародної, антинаціональної політики радянської держави сталінських часів. Процеси українізації було насильно припинено, її ініціаторів та ідеологів репресовано, зведено майже під корінь представників свідомої національної інтелігенції незалежно від їх політичної орієнтації, учинено справжній геноцид до українського селянства під час голодомору 1932-33 рр.

Окремі аспекти вказаних процесів знайшли певне відображення в спеціальній літературі. Автор поставив за мету на основі різноманітних культурологічних праць, систематизуючи та структуруючи фактичний матеріал, проаналізувати основні питання трагедії української культури 30-х рр. При цьому автор розуміє як не беззаперечність своєї точки зору, так і фрагментарність переважно з причини обмеженого обсягу своїх міркувань [1].

Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. Сталін і його оточення здійснили політичний переворот, який усунув від керівництва партійним та державним життям «опортуністів», започаткував масові політичні репресії. Розпочалася цілеспрямована боротьба проти української інтелігенції. «Шахтинська справа», викриття так званого «національного ухилу» в КП(б)У, міфічних «Спілки визволення України», «Українського національного центру», «Блоку українських націоналістичних партій», «Всеукраїнського боротьбистського центру», «Троцькістсько-націоналістичного блоку» – це далеко неповний перелік злочинів сталінщини в кінці 20-х – у 30-ті рр. «Справою СВУ», наприклад, скористалися для того, щоб викоренити автокефальну церкву. Проголошена однією з ланок націоналістичного підпілля, УАПЦ змушена була самоліквідуватися в 1930 р.; а її нечисленні уламки перейшли на нелегальне становище. Російську православну церкву також не врятувала її догідлива політика 30-х років: храми руйнували, священиків переслідували, вербували, а непокірливих ув'язнювали та винищували.

Аналізуючи загальну суспільно-культурну ситуацію 30-х рр. в Україні, можна умовно виділити такі етапи її розвитку:

1) 1930–32 рр. Маховик штучно загостреної «класової боротьби» вже розкручується, але в національно-культурному житті зберігається позитивна інерція 20-х рр. Поки ще триває робота на ниві українізації преси, школи, культурно-пропагандистської діяльності, діловодства. Зберігаються залишки лібералізму в культурній політиці. Все це існує значною мірою завдяки принциповій позиції Миколи Скрипника – теоретика національного питання, відомого державного діяча нової України;

2) 1933–35 рр. Постанови ЦК ВКП(б) піддають нещадній критиці «помилки КП(б)У у запровадженні колективізації та національному питанні». Для «зміцнення» керівництва в Україну направлені П. Постишев та його помічники. Розпочинається масовий терор і спровокований голодомор. Усунений зі своєї посади М. Скрипник покінчив життя самогубством. Після арешту в травні 1933 р. письменника М. Ялового розпочалися репресії проти діячів культури м. Харкова. Глибоко вражений арештом товариша, зацькований політичними звинуваченнями застрілює М. Хвильовий. Заарештовано та відправлено в табори О. Вишню; Л. Курбаса, звинуваченого у націоналізмі, виганяють з театру, ув'язнюють, згодом він гине в таборі. Жертвами репресій пали художник М. Бойчук та його послідовники, драматург М. Куліш, письменники – члени Всеукраїнської асоціації пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ), Майстерні революційного слова «МАРС», неокласики, футуристи та ін. Відразу після вбивства С. Кірова у грудні 1934 р. заарештовано і розстріляно Г. Косинку, Д. Фальківського та ін. Тільки письменників за цей час репресовано близько 500! Саме про цих людей можемо сказати, що вони уособлюють «розстріляне відродження» української культури. Підлягали розгрому ВУАН і Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів, ліквідовано значну кількість НДІ, передусім гуманітарного профілю, «проріджено» кадри національного вчителівства й кооперативного руху;

3) 1936–38 рр. У 1936 р. хвиля репресій спадає, стабілізується економічне становище. Та вже в 1937–38 рр. репресовано майже всі керівні партійні, державні, військові та ін. кадри на всіх рівнях – серед них і ті, чиїми руками здійснювався терор 1933–35 рр. Новий шквал репресій уносить багатьох ще уцілілих діячів культури. Тільки наприкінці 1938 р. масовий терор припиняється, зусилля концентруються на вирішенні практичних завдань, бо виникли великі труднощі, викликані кадровими спустошеннями і погіршенням міжнародної ситуації.

Таким чином, 30-ті рр. дають суперечливу і по-своєму строкату картину. Нечуваною ціною оплачені господарські подвиги доби індустріалізації. Затверджена тоталітарна політична модель. Поруч із певними

досягненнями (адже творча діяльність не припинилася зовсім) спостерігалась втрата творчого потенціалу, накопиченого в 20-ті рр. Звузилася тематика і проблематика мистецтва, збідніла його поетика; із засудженням «формалізму» припинилися стильові пошуки. На перший план виходить декретоване державою оспівування героїки соціалістичного будівництва, мистецтво намагаються перетворити (і не без успіху) на величезну пропагандистську установу, виробництво естетизованих ідеологічних стереотипів. У той час держава продовжувала централізовану політику навчання грамоті. У 1930 р. прийнято постанову про остаточну ліквідацію неписьменності серед населення віком від 7 до 35 років протягом навчального року. За офіційними даними, в роки першої п'ятирічки навчилися грамоті більше 5 млн. осіб. Результати цього процесу були важливими, але застосовані під час лікнепу адміністративно-командні методи зменшували культурну вартість урядової політики. В багатьох випадках грамотність сільського населення була поверховою, не спиралася на традиції національної культури і народної мудрості. Все це створювало ґрунт для поширення на Україні сталінської соціальної міфології, давало можливість маніпулювати масами, використовувати їх в антинародних, антигуманних і, по суті, антикультурних цілях.

Радянська влада намагалася охопити всіх дітей шкільним навчанням. У 1930 р. Україна включилася у похід за «всеобуч». Протягом 2-ої п'ятирічки в основному завершено перехід до обов'язкового початкового навчання на селі, а в містах – до загального семирічного навчання. Сталися зміни в організації шкільництва: протягом 1932–34 рр. запроваджено загальносоюзну систему народної освіти з уніфікованими програмами та підручниками. Українська школа втрачала своє національне обличчя, стиралися місцеві особливості, звужувалися можливості проведення педагогічних експериментів.

В Україні розгорталася мережа культосвітніх закладів, які виступали в ролі «активних провідників політики партії». З 1928 по 1941 рр. Кількість клубів в УРСР збільшилась з 11 до 25 тис., а бібліотек – з 9 до 22 тис. У республіці діяли 115 музеїв.

В УРСР продовжували працювати визначні наукові колективи, такі як математична школа Д. Граве, або колектив фізиків Українського фізико-технічного інституту (Харків), де працювали І. Курчатова та Д. Ландау. Творили видатні історики Д. Багалій, Д. Яворницький, М. Яворський. Кількісні показники наукового потенціалу зростали: якщо в 1928 р. у науково-дослідних закладах республіки працювало 3,7 тис. науковців, то наприкінці 30-х рр. – 19,3 тис. Але якісні... В кінці 20-х рр. розпочався погром у науці, який тривав протягом усього наступного десятиріччя.

В галузі мистецтва сталінізм поклав край навіть тим формам творчого змагання, які існували в 20-ті рр. Спеціальними постановами ЦК ВКП(б) були ліквідовані всі літературні, художні об'єднання, замість них створено централізовані структури – Спілку письменників Радянського Союзу, Спілку композиторів, Спілку художників; вони мали свої відділення – республіканські організації. Українська державна філармонія монополізувала концертну діяльність.

Українська музика 30-х рр. зберігала значний творчий потенціал: яскраві музичні образи створили Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, М. Вериківський, В. Косенко, К. Данькевич та ін. Довершувалися у творчій майстерності виконавські колективи – капела «Думка», Державна зразкова капела бандуристів, жіночий театралізований хоровий ансамбль В. Верховинця (Жінхоранс). Функціонували консерваторії у Києві, Харкові, Одесі.

Долаючи перешкоди, прагнуч зберегти свої творчі здобутки український театр. Наприкінці 30-х рр. в Україні існувало більше 80 театрів. Загальні процеси суспільного життя визначали шляхи розвитку образотворчого мистецтва. Важливою подією культурного життя України стало відкриття пам'ятника Т. Шевченку в Харкові (скульптор М. Манізер, 1935 р.) – одного з найдосконаліших монументів Кобзареві. В складних умовах розвивався кінематограф. З появою на початку 30-х рр. звукового кіно розпочався принципово новий період його еволюції. Радянське кіномистецтво збагачувалось творами О. Довженка, І. Кавалерідзе, І. Савченка. Але й на них не могла не позначитися задумлива атмосфера сталінщини.

Сталінська концепція соціалістичної культури – «пролетарської за змістом, національної за формою» – набула фатального значення для розвитку національної культури. Оригінальний зміст витворів мистецтва, який спирався на національні традиції, оголошувався «націоналістичним», переслідувався і формальний пошук. Натомість книжкові сторінки, театральний кін, концертні сцени та ін. заповнювали псевдофольклорні підробки, відроджувався малоросійський гопаковий імідж, з яким провідні діячі українства боролися ще в ХІХ – на поч. ХХ ст., або заохочувалося безглузде наслідування, копіювання канонізованих античних, ренесансних, передвижницьких та ін. традицій. Ця «імітат-культура» пропагувалася і під час декад та тижнів українського мистецтва, що з величезною помпою проходили у Москві і які так полюблив «батько народів».

Непростими, але по-своєму яскравими були шляхи розвитку української культури за межами УРСР. Як відомо, з 1919 по 1939 рр. Західна Україна була окупована Польщею. Північна Буковина перебувала під владою Румунії, а Закарпаття опинилося у складі новоутвореної Чехословаччини. Іноземні володарі у ставленні до місцевого населення прово-

дили відкрито колоніальну політику. Польська, румунська та чеська адміністрації розглядали українські землі як сировинний придаток, джерело дешевої робочої сили. По-хижацькому експлуатувалися природні багатства краю, оскільки хазяйнували міжнародні монополістичні об'єднання. В руках монополістів США, Франції та інших держав знаходилося 93% видобутку нафти, значна частина карпатських лісів. Іноземні експлуататори теж вважали західноукраїнські землі територією, що має постачати дешевою сировину для промисловості Заходу [2].

Така політика прирікала місцеве населення на злидні і рабську працю. В галузі соціальної політики утверджувалися новітні і разом з тим найвитонченіші форми експлуатації робітників та селян. Надзвичайно тяжким було становище селянства. 70 % землі перебувало в руках великих землевласників. У розпачі селянство констатувало низький матеріальний і духовний рівень свого життя. «Нині ми відмовляємо собі рішуче в усьому. Цукру ми не споживаємо, хіба що тільки у великі свята, на солі економимо, – вона дуже дорога, – зізнався селянин з Львівського воєводства у 30-х рр. XX ст., – жінки переносять вогонь із хати в залізних горшках, а кожного сірника я розділяю на дві, а іноді і на чотири частини. Газ і лампи у нас в селі – це розкіш. Хати освітлюються просто лучинами, а я ще мріяв, що доживу до того моменту, коли в хаті загориться електрика...» [3, с. 246].

Не кращими були умови життя трудящих у містах. Безробіття і голод, антисанітарія переслідували західноукраїнського робітника. Очевидці, що проживали у Львові, так описували життя робітників у 30-х рр. XX ст.: «Вже в сінях, що ведуть на сходи, зустрічаємо групи малих дітей, з яких частина тримає у брудних руках надгризені тверді шматочки цвілого хліба. Глибоко запалі очі дітей на виснажених, кістлявих щоках, мертвоблїде обличчя, дуже почервонїлі повіки і рум'янци заповідають швидке наближення туберкульозу» [4]. У 20–30-х рр. на Західній Україні соціальні суперечності, моральна деградація і виродження виявилися особливо рельєфно. Нові, досі невідомі джерела багатства перетворювалися на джерела злиднів. Перемоги техніки нібито купувалися ціною моральної деградації.

Західноукраїнське населення було позбавлене державної підтримки у розвитку освіти, науки, мистецтва. Урядові установи нових господарів проводили на українських землях політику денаціоналізації, мали на меті знищити українську культуру, мову і національність взагалі. Невипадково, наприклад, польські колонізатори навіть назву Західної України замінили на «Східну Малопольшу». Вони висунули теорію, згідно з якою начебто в «Східній Малопольщі» нема українців, а є окремі етнографічні групи населення: лемки, бойки, русини, гуцули та ін., яких потрібно залучити до польської культури, або попросту колонізувати. Урядові кола Польщі запрова-

дживали дискримінаційні заходи в галузі освіти і культури, закривали українські школи, культурні заклади, припинялися україномовні видання, переслідували українську літературу та мову. Під гаслом чистки суспільства від «гайдамацького елемента» розпочалося масове звільнення українських робітників, зміщення з різних посад української інтелігенції [5].

Шовіністичні політичні кола Польщі придушували українську культуру. Для цього їй вигадані були «наукові» докази про те, що культура західноукраїнських трудящих начебто є «ані українською, ані польською» і, отже, заслуговує на знищення. Особливо злісні дискримінаційні заходи вживались у галузі освіти. Уряд Польщі практикував масове переселення вчителів-українців углиб Польщі і насаджував у школах Західної України польських учителів-шовіністів [6].

Внаслідок масової колонізації шкіл на Західній Україні в 1939 р. залишилось лише 139 шкіл з українською мовою навчання. Під час тоталітаризації режиму посилювався наступ на українську культуру. Польська мова стала офіційною урядовою мовою на окупованих землях, в усіх установах та навчальних закладах. У школах з українською мовою навчання документацію дозволялось вести тільки польською мовою [7]. Український селянин чи робітник не мали права звернутися рідною мовою в суд або будь-який інший державний заклад.

31 липня 1924 р. польський уряд прийняв ганебний «кресовий» шкільний закон («кресами», тобто прикордонними смугами, польська шовіністична інтелігенція називала територію Західної України та Білорусії). Згідно з цим законом українська мова в школах практично заборонялася. Дітей українців у колонізованих школах через моральний, а то й фізичний примус змушували називати себе поляками, що живуть на польській землі. Дітям українських трудящих доступ до навчання у вузах був по суті закритий. По-перше, через великі кошти на навчання, а, по-друге, взагалі українці не допускалися до навчання. Так, ректор Львівського університету Ю. Макаревич у промові з нагоди початку 1923/24 навчального року зауважив, що до університету повинні прийматися тільки ті, «які всім серцем і душою віддані польській державності, які польську культуру всмоктали з молоком матері» [8]. Але водночас не припинялися намагання розвивати національну освіту. В 1921 р. представники демократичної громадськості створили у Львові таємний Український університет і Вищу технічну школу. Ректором університету був літературознавець і поет В. Щурат. Після державного перевороту в 1926 р. ці заклади були розігнані, а майно конфісковано.

Антиукраїнські тенденції особливо посилилися після державного перевороту Пілсудського в 1926 р. Протягом 20-х рр. польський уряд поступово ліквідував усі відділення культурно-національного товариства «Січ».

Але на той час на Україні вже існували нелегально сили різної політичної орієнтації, які проголошували гасла захисту інтересів українського народу: в лютому 1919 р. створено Комуністичну партію Східної Галичини (пізніше – КПЗУ), а в 1920 р. виникла Українська військова організація, яка в 1929 р. перетворилася на Організацію українських націоналістів (ОУН). Крім того, на Західній Україні існували інші політичні організації національної орієнтації – Українське національно-демократичне об'єднання «Львів» (з 1925 р.), Український католицький союз (з 1931 р.), Українська національна партія (Північна Буковина, з 1927 р.), Руська національно-автономна партія (Закарпаття). Відомий з дореволюційних часів діяч національного руху Д. Донцов продовжував видавати у Львові «Літературно-науковий вісник» з додатком для молоді «Напередодні», на сторінках якого давав Власну інтерпретацію подіям українського політичного та культурного життя.

КПЗУ в своїй діяльності орієнтувалася передусім на політичну організацію мас, цій меті підпорядковувала і свою культурницьку діяльність. 16-17 травня 1936 р. за ініціативою КПЗУ у Львові проведено антифашистський конгрес діячів культури, в якому взяли участь письменники С. Тудор, П. Козланюк, О. Гаврилюк, Я. Галан та ін. Проте ОУН вирішила боротися з ворогами української культури терористичними методами: так, у 1930 р. у Львові вбито ідеолога полонізації освіти, шкільного куратора С. Собінського, а в 1931 р. – голову українських колабораціоністів Т. Головка, який закликав українців «мирно зливатися з великим польським народом».

Важливу роль у культурному житті відігравала преса. За даними американського дослідника проф. Ю. Шевельова, в міжвоєнний період у Галичині виходили 143 періодичних видання, серед них 44 політичних, 15 юнацьких, 9 літературних тощо (сукупні дані за 20 років). Літературним центром національного табору був «Вісник» Д. Донцова, до нього примикав уніатський часопис «Дзвони». Лівий табір репрезентували журнали «Нова культура» (1923-1924 рр.), «Культура» (1924-1934 рр.), газета «Світло» та ін. Українське книговидавництво не припинялося.

У ті часи разом з піднесенням національно-визвольної боротьби лідери національної ідеї висували теорії про «єдиний потік» у розвитку української культури. Виступаючи за національну культуру, українські національні організації утворили видавництва та періодичні видання, де пропагували свої ідеї у сфері культурного життя.

Претендувала на визначальну роль в історико-культурному процесі греко-католицька церква. Релігія, на думку її теоретиків, – це важливий атрибут культури, бо вона обстоює вищі, духовні, неземні цінності. Тільки віра може виховати в людині справжню культуру почуттів. Найуживаніший теологами аргумент – пріоритет церкви в поширенні грамоти, пи-

семності, освіти, розвитку національного образотворчого мистецтва, скульптури і архітектури, насадженні культури серед варварських народів та ін. У працях богословів доводилася важлива роль католицької церкви в розвитку національно-самобутньої культури в Західній Україні. Церква продовжувала сприяти збереженню української мови, культури, народних звичаїв. У 1922 р. керівництво греко-католицької церкви підписало звернення «До всього культурного світу», в якому засуджувалася антиукраїнська політика польського уряду. На початку 30-х рр. православні та протестанти висунули ідею нового перекладу Біблії літературною українською мовою, який і здійснив тодішній Ієрарх української православної церкви професор І. Огієнко. Новий переклад об'єднував віруючих українців, гуртував їх довкола ідей духовного та культурного відродження.

Релігійним концепціям національної культури протистояли сили лівої орієнтації, серед яких чільне місце посідали представники творчої інтелігенції, що перебували під впливом КПЗУ. Місцеві організації останньої піклувалися про пропаганду «досягнень народу Радянської України на ниві соціалістичного, економічного та культурного будівництва». ЦК КПЗУ ставив питання розгорнути «систематичну боротьбу проти буржуазно-націоналістичних фальсифікацій проблем культури». На II пленумі КПЗУ в січні 1926 р. зазначалося: «Антирадянській пропаганді... КПЗУ повинна протиставити популяризацію великих здобутків у ділянці соціалістичного і культурно-національного будівництва УРСР. Треба вказувати масам, що єдиною формою справжньої волі і національної незалежності є соціалістична робітничо-селянська держава... Треба вияснити, що фрази про «незалежну і соборну» буржуазну Україну є тільки замаскуванням устремління Власницьких класів до соціального і національного гніту робітників і селян, до перетворення Радянської України в колонію закордонного капіталу та у васала польського фашизму» [9].

У періодичних виданнях, що виходили під впливом КПЗУ – «Нова культура», «Культура», «Світло», «Вікна», «Освіта», «Нові шляхи», «Наша правда» та ін., з позицій марксистської ідеології подавалися перспективи культурного відродження західноукраїнського краю. Автура комуністичної орієнтації виступала з осудом тверджень про елітарний характер західноукраїнської культури. Вона намагалася підкреслити класовий характер духовного життя на Західній Україні у 20-30-ті рр. XX ст. Журнал «Нова культура» з перших своїх номерів закликав: «Приставаймо до творення основ культури, визволеної з кайданів рабства праці! З'єднайте свої дужі голови, товариші робітники й селяни, в могутньому кличеві: Ми хочемо не тільки хліба – ми хочемо також знання, ми хочемо краси і сили, і ми можемо створити їх самі без помічі покидьків капіталістичного ладу – кабаретних творців і поетів. Ми можемо і створимо!» [10].

Ліворадикальні видання твердили про «контрреволюційний зміст» націоналістичних та клерикальних концепцій культури. У статтях, опублікованих у «Вікнах», «Освіті», «Світлі», доводилося, що вже відразу після першої світової війни уніатська церква відкрито взяла на себе функції ідеологічної опори боротьби з проникненням соціалістичних ідей у західноукраїнський край. На сторінках згаданих видань систематично публікувалися твори П. Тичини, В. Сосюри, Василя Еллана (Блакитного), Остапа Вишні, а також знаходили місце райдужні нариси і статті про мистецтво, літературу, театр у радянській Україні.

Гостру атаку проти націонал-радикальних та клерикальних концепцій розвитку української культури очолювали письменники Я. Галан, С. Тудор, П. Козланюк, О. Гаврилюк, В. Бобинський та ін. Для цієї верстви західноукраїнської творчої інтелігенції соціалістичний лад був суспільним ідеалом, а жовтнева революція усвідомлювалась як утвердження нової культури, розкутого людського творення, щастя і радості. На своїй організаційній нараді у Львові 12 травня 1929 р. «ліві» письменники заявили: «Стоїмо на ґрунті пролетарської ідеології, обстоюваної Марксом і великими практиками сучасного послідовно-марксистського пролетарського руху» [11].

Степан Тудор у полемічному запалі звинувачував діячів культури національної орієнтації, що вони, «прикриваючись» гаслами національної культури, нібито пропагують фашистську ідеологію. Літератор стверджував: «Оживити в народних масах пам'ять боротьби проти царського, феодально-капіталістичного поневолення України, потім оживлену в пам'яті ненависть з тієї боротьби звернути дорогою фашистського фальшу й літературного крутіїства проти російського пролетаріату, проти пролетаріату взагалі, проти першої у світі пролетарської держави – Радянського Союзу, творити й мобілізувати у той спосіб інтервенційні настрої, настрої воєнного походу проти Радянського Союзу – така лінія конкретної видавничої діяльності «Червоної калини», лінія, що в ній очевидно відкривається фашистівська природа завдань цього видавництва» [12]. Ця аргументація (дуже подібна до політичних звинувачень, що навішувалися жертвам сталінського терору) закладала базу для винищення західноукраїнської інтелігенції у майбутньому.

Комуністичну ідею про класовий характер культури в антагоністичному суспільстві активно пропагував і застосовував Я. Галан. Він зазначав, що західноукраїнська культура складається «з таборів». Основою такого поділу є соціально-економічний уклад суспільства. Я. Галан писав: «Треба звернути увагу на те, що класове розмежування на цих землях настільки пекуче, що немає середніх шляхів. З одного боку – згуртований фашистський табір, а з другого – табір боротьби за соціальне визволення» [13, с. 595].

Зусиллями «лівих» письменників Західної України, за активною участю керівництва Комуністичної партії Польщі та КПЗУ 16-17 травня 1936 р. у Львові відбувся антифашистський конгрес діячів культури. В ньому брали участь представники ліво-радикальної інтелігенції Польщі, Західної України та Західної Білорусії. Ініціаторами його скликання були С. Тудор, П. Козланюк, О. Гаврилюк, Я. Галан, відомий польський режисер Л. Шіллер і єврейський поет Я. Шудріх. Ще 5 червня 1932 р. вони організували конференцію представників літератури, науки, театрального мистецтва, присвячену скликанню Міжнародного антивоєнного конгресу. В матеріалах конференції містився заклик «боротися проти нової світової різни».

Оскільки ініціатори конгресу планували забезпечити якнайширшу участь творчої інтелігенції у його підготовці і проведенні, національно-орієнтовані сили намагались спрямувати цей захід у русло переважно національної боротьби, надати йому подвійне анти тоталітарне спрямування. Гостра боротьба точилася між комуністами і націонал-радикалами по кожному пункту ідейної платформи конгресу. Однак перевага залишилася за комуністами. У конгресі взяли участь такі прибічники прорадянської орієнтації культури, як Я. Галан, С. Тудор, Ванда Василевська, Л. Кручковський, О. Гаврилюк, К. Пелехатий, П. Козланюк, Г. Дембінський, В. Броневський та ін. У доповідях на конгресі («Культура і фашизм», «Пролетарська література», «Театр сьогодні», «Питання праці в Польщі» тощо) прозвучали заклики до боротьби проти фашизму як реакційної ідеології та політики, проти організації загарбницьких воєн.

У своїй промові Я. Галан зазначав: «Якщо панування польського фашизму лягає важким тягарем на польську культуру, то тягар цей на землях Західної України є подвійним, бо цей тягар складається як з польського фашизму, панівного, державного, так і з українського. Національне й соціальне гноблення з боку реакційної польської влади не дає можливості розвивати українську культуру і літературу, яка б відображала змагання і прагнення народних мас, яка б повністю відображала змагання цих мас і їх боротьбу» [13, с. 595]. Разом з тим Я. Галан вказував на «інтернаціональне єднання діячів пролетарської культури», наголошував, що прикладом «єдності соціалістичної культури» є культура СРСР. Він говорив: «Ми пишаємося, що саме тут, у Львові, зустрілися представники працівників польської, української та єврейської культур і що спільно, немов за одним столом, опрацьовуємо програму нового, кращого завтра. А після її здійснення зможемо з такою самою силою та вірою, як у Країні Рад, сказати, перефразовуючи слова їхнього поета Сосюри: «Здрастуй, Польща, моя ти Польща, синьоока сестра України!» [13, с. 598].

У прийнятій на конгресі резолюції зазначалося: «Зібрані на з'їзді представники працівників культури Львова, а також провінційних міст

разом із делегатами всіх культурних осередків країни, проголошуючи своє цілковите приєднання до безкомпромісної боротьби на захист людських благ, які є під загрозою, і повністю солідаризуючись з визвольним рухом трудящих мас, закликають всіх прихильників прогресу і свободи без огляду на національність до спільного могутнього напруження всіх зусиль на захист культури» [14, с. 43]. Там же було дано оцінку антикультурної спрямованості фашистської ідеології: «З огляду на те, що найнебезпечнішим ворогом культури в сучасній добі, середньовічним варваром, який на століття назад відкидає здобутки цивілізації, спалюючи на вогнищах твори найвидатніших мислителів і інтелектуалістів світу, підняти рішучу боротьбу з фашистським режимом у всіх його проявах і протиставити руйніницькому наступові фашизму організовані і міцні кадри антифашистських захисників культури, а також покласти тривкі підвалини під будову могутньої незалежної антифашистської творчості. Стоячи на позиціях спільної боротьби всіх визискуваних і гноблених фашизмом без різниці національності, зібрані стверджують, що боротьба проти імперіалістичної війни є першим головним обов'язком усіх прогресивних працівників культури» [14, с. 43-44].

Підготовка, проведення і результати антифашистського конгресу діячів культури у Львові відіграли свою роль у боротьбі проти загрози фашизації польського суспільства. В. Василевська писала: «Конгрес відбувся у бойовій страйковій атмосфері. Натовпи робітників приходили на засідання конгресу, ми ходили на мітинги страйкуючих. На вулицях нас тепло вітали групи робітників. В залі театру звучали промови, яких його стіни ніколи не чули» [14, с. 96]. Свої сподівання «співі» покладали на Радянський Союз.

Таким чином, українські землі на заході підпали під важкий політичний, економічний, військовий прес. Та що агресивніші методи, тим сильніший спротив. Політична конфронтація досягла високого напруження, часом набираючи характеру громадянської війни. Культура, розвиваючись властивими їй шляхами, також ставала зброєю боротьби галичан за національне самоствердження.

На Заході України у 20-30 рр. були сконцентровані значні мистецькі сили. У Львові працювали художники П. Холодний, О. Архипенко, К. Мацкевич, графіки М. Бутович, Р. Лісовський, П. Ковжун. Останній був не тільки видатним митцем, який створив власний стиль книжкової графіки, але й теоретиком мистецтва, організатором художнього життя, видавцем. У Львові існували власні українські мистецькі об'єднання: Гурток діячів українського мистецтва (ГДУМ), Союз українських митців (СУМ), Асоціація незалежних українських митців (АНУМ). Працювали у Львові й

видатні музиканти, композитори – С. Людкевич, В. Барвінський; розвивалася театральна справа.

Досягнення західноукраїнського мистецтва 20–30-х рр. закладали ґрунт для тієї принципово важливої ролі, яку йому судилося відіграти в західноукраїнському культурному житті наступних десятиріч.

Але мрія мешканців Західної України про соціальне і національне визволення, сподіванням на духовне відродження та справжню українізацію всіх ланок суспільного життя не судилося здійснитися у «вікопомному вересні» 1939 р. Об'єднання західноукраїнських земель у складі СРСР, де українізація як соціально-культурний процес була вже придушена, не сприяло розвитку дійсно вільної, самобутньої культури, здатної до багатогранного діалогу з культурними цінностями минулого і сьогодення у світовому масштабі.

Розглядаючи вплив політики українізації на розвиток культури, на стан інтелігенції, її свідомість, самосвідомість та соціально-психологічні настрої, можна звернути увагу на такі моменти. По-перше, офіційна українізація відбувалася паралельно з процесом національно-культурного відродження, розпочатого національною інтелігенцією. Вона створила сприятливі умови для цього національно-культурного відродження. В практичних діях партійних органів щодо українізації спостерігалися два паралельних напрями: один – офіційна українізація в чітко окреслених межах; другий – придушення або обмеження невідконтрольних прагнень національної інтелігенції до вільного національно-культурного самовизначення (цей напрям безпосередньо був пов'язаний з поширенням «класового підходу» до культури). По-друге, українізація, перекинувшись на освіту, науку і культуру, викликала піднесення національної самосвідомості української інтелігенції, який згодом у тоталітарній державі довелося гасити жорстокими репресіями. По-третє, саме завдяки українізації в освіті вдалося закласти основу для змін у складі інтелігенції на користь корінної національності. Незважаючи на репресії 30-х рр., знищення старої інтелігенції, її відтворення по всіх каналах відбулося з перевагою саме українців. Нарешті, збігаючись у часі і просторі з процесами національного самовідродження, українізація багато в чому сприяла формуванню самобутньої літературно-художньої культури нової генерації, яка на повний голос заявила про себе в 20-ті рр. і майже цілком була знищена у 30-ті рр. Ю. Лавриненко її влучно назвав «розстріляним відродженням». Українізація і супутні їй явища залишили помітний слід в історії України, і розглянуті вище аспекти не вичерпують всієї різноманітності проблем, які ще потрібно розглянути.

Тож можемо зробити попередні підсумки. Українізація як вияв «регенераційного процесу нації» виникає на тому етапі національно-куль-

турного відродження, коли стає можливим перейти від «глухої оборони» своїх національних прав до широкого, цілеспрямованого культуротворення. Це був об'єктивний соціальний процес, але, як у будь-якому культурному явищі, велику роль в ньому відіграє усвідомлення політичними і культурними діячами своєї мети, свідомо підтримка розвитку національних форм у всіх галузях економічного, соціально-політичного, духовного життя. Набувши в 1917 р. державної підтримки, українізаційний процес охопив економічні відносини, політичні структури, військо, освіту, мистецтво, церкву. Різні політичні сили намагалися керувати цим процесом, використовувати його у своїх соціально-класових цілях, але українізація виявилася об'єктивним явищем, більш широким і тривким, ніж окремі політичні програми. Похована разом з Центральною Радою і Директорією, вона відродилася у нових політичних формах у радянську добу. Придушення українізаційних процесів під час «сталінізації» не означало повного їхнього припинення. Вони проглянули з-під скреслої криги в добу «відлиги» кінця 50-х – початку 60-х рр., не були винищені добою «застою».

Процес здобуття реального суверенітету не може не супроводжуватися відродженням українізації як соціокультурного процесу, не ставити за мету витворення повновартісних національних форм у всіх сферах громадського буття. Тому, відкинувши стереотипи сприйняття українізації як локальної, напіввипадкової сторінки минулого, необхідно звернути увагу на теоретичні проблеми й конкретний досвід розгортання українізації, на її досягнення та помилки, розглянути різноманітні форми її здійснення на різних історичних етапах. Зазначені питання потребують подальшого поглибленого історичного й культурологічного аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дашкевич Я. Політичне ошуканство чи провокація?: Крах українізації 20-30-х рр. // *Літ. Україна*. – 1990. – 4 жовт. – С. 4.
2. Дзюба І.М. Інтернаціоналізм чи русифікація? // *Вітчизна* – 1990 – №№ 5-8; Забужко О.С. Дві культури. – К., 1990. – 48 с.
3. *Історія української культури* / Під редакцією І. Крип'якевича. – К., 1994.
4. *Історія українського мистецтва*: У 6 т. – К., 1967.
5. *Історія української радянської музики*. – К., 1990.
6. Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-і рр.). – К., 1991. – 96 с.
7. Корнієнко Н.М. *Лесь Курбас: репетиція майбутнього*. – К.: Факт, 1998.
8. *Про минуле заради майбутнього* / Упоряд. Ю.І. Шаповал. – К., 1989. – 408 с.
9. Скрипник М.О. *Вибрані твори*. – К., 1991. – XVIII. – 617 с.
10. *Сторінки історії Української РСР: Факти, проблеми, люди* / За ред. Ю.Ю. Кондуфора. – К., 1990. – 383 с.

11. Шаповал Ю.І. Людина і система. Штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні. – К., 1994.
12. Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 412-420.
13. Львівський історичний музей. – Львів, 1976. – С. 131-135.
14. Литвинов В.К. Становище селян Буковини в боярській Румунії (1918-1939 рр.) // Наук. зап. Чернівецьк. ун-ту. – 1956. – Т. 18. – С. 56-59.
15. Польские крестьяне о своей жизни. – М., 1936. – С. 246.
16. Trybuna robotnicza. – 1935. – 21 lipca.
17. З історії революційного руху у Львові (1917-1939): Документи і матеріали. – Львів, 1956. – С. 254.
18. Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 424-431.
19. Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 427.
20. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939). – К., 1985. – С. 39-42, 121-133.
21. 300 років Львівського університету. – Львів, 1961. – С. 23.
22. Політична ситуація на Західній Україні та завдання КПЗУ. – Львів, 1929. – С. 51.
23. Нова культура. – 1924. – № 1/2. – С. 2, 90.
24. Вікна. – 1929. – № 6/7. – С. 1.
25. Тудор С. Твори. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 564.
26. Галан Я. Твори: В 4 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 4.
27. Антифашистський конгресс работников культуры во Львове в 1936 г.: Документы и материалы. – Львов, 1956.

Надійшла до редколегії 3.09.2000 р.

УДК 378.14(73):02

Н.М. КУШНАРЕНКО, А.А. СОЛЯНИК

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА В США: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Висвітлюється сучасний стан та тенденції розвитку бібліотечно-інформаційної освіти в США, аналізуються змістовні та організаційні аспекти навчання

Професійна бібліотечна освіта в США постійно викликає зацікавлений інтерес фахівців усіх країн світу. Це цілком закономірно, оскільки Сполучені Штати Америки – перша країна світу, яка розпочала підготовку бібліотечних кадрів ще в ХІХ ст. Нині вона являє собою завершену систему освіти бібліотечних фахівців, яка на змістовному й організаційному рівнях поєднує підготовку бібліотечних та інформаційних кадрів. Такий підхід до бібліотечної освіти відбиває існуючий у США погляд на